

**“Qirq qizlar” hovlisidagi hasratlar ifodasi
(“Mehrobdan chayon” romani misolida)**

Madirimov Baxrom

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti Tortko‘l fakulteti

Abdulla Qodiriy ellik yetti faslli “Mehrobdan chayon” romanining har bir faslini o‘zgacha mahorat, jasorat va albatta o‘z halqiga qolaversa, kelajak avlodga yetkazishni niyat qilib, xonlik davri voqealarini bir –biridan mazmunli nomlagan fasllari orqali yetkazib berishni o‘z oldiga maqsad qilgan desak xato bo‘lmas. Fasllarni o‘qir ekansiz, voqealar rivojida og‘ir o‘yga, tushkunlikka, turli - tuman hasratlarning turfa xil ifodasiga, hasratlarni berkitish uchungina ishlatilgan hazillarni, turfa xarakterlarni, adolatni suyuvchi, aksincha adolat desa “nima u” deydigan din peshvolarini, asosiysi asarda yuz berayotgan voqealarning aniq sodir bo‘lganligiga shubha qoldirmaydigan bir-biridan qiziqarli va oqu-qorani ajratishga ko‘maklashuvchi voqealar bilan tanishasiz. Bir fasllar bor, faqat qayg‘u hukmronlik qiladi, yana birlari bor kayfiyatni chog‘laydi. Ammo romanda bir faslning o‘zida ham hasrat hamda hasrat berkitib turuvchi hazillarni o‘z ichiga olgan fasl bu “Qirq qizlar” faslidir.

Bu faslning hajmi kichkina bo‘lishiga qaramasdan unda umrining oxirigacha tanasiga yopishib qolgan dardda, soxta tabassumda, boshqalar uchun, o‘zi uchun hayotidan mamnun qiyofada, agar imkon bo‘lsa, kimsasiz joyda qashqirdan ham battar uvillashga tayyor bag‘ri qon qizlar hayotini ko‘rishimiz mumkin. Bu faslda aytilgan baytlar orqali Qirq qizlar hovlisida yashayotgan qizlarning tutqinlikdan dimiqqan hasratlari o‘zgacha yumorga aralashgan holda silliqqina berilgandek ko‘rinish kasb etadi. Biroq, diqqat bilan qaralsa, fikr qilinsa, bu faslda qizlarni holini faqat hasratda yashayotganini tasvirlayotgan adib ham xuddi kitobxonim ham bu hasratlardan bezor bo‘lmasin degandek shu faslda yumorga murojaat qilgan bo‘lsa ajabmas. Bu hovlida qizlar uchun barcha sharoitlar mavjud. Ularning ichida husnda ham ashulada va so‘zda ham zo‘rlari bor edi. Ammo bu hislatlarning xon uchun zarracha ahamiyati yo‘q, bu qizlar sovib qolgan oshdek bo‘lib qolaveradi.

“ Cho‘ri ismi bilan haramga kelgan kunlari har birlari ham xonning «iltifotiga»ga bir-ikki martabagina «loyiq» ko‘rilib, so‘ngra «qirq qizlar» ichiga havola qilingan edilar”. Ushbu satrlardan xonning bu qiliqlari ayol-qizlarga bo‘lgan

barcha turdagi tahqirlarning cho‘qqisi ekanligini anglab olish qiyin emas. Biroq ushbu jihatlarni bugungi kun tarozisida tortib ko‘rsak aniqki, bu o‘sha davr uchun oddiy holat deb qaralishi mumkin. Mayli, bugungi kunda oddiy hol bo‘lgan bu holat o‘sha davr odamlari, «qirq qiz»da yashayotgan biron qizning oilasi, ota-onasi, yaqinlari, mahalla ko‘y oldida qanchalik mudhishligini anglash juda ahamiyatli jihatlardan deb hisoblaymiz. Axir bu jarayonning muttasil davom etishi eng avvalo xalq uchun, qolaversa, xonlik boshqaruviga bo‘lgan ishonchsizlikning ortishiga, alaloqibat esa xonlikning parokandaligiga olib borishini gumon qilish uchun juda ilmi bo‘lish shart bo‘lmasa kerak.

Qirq qizlar hovlisida yashayotgan qizlarning o‘z hasratlari kamdek ayrim bazmlarda Nazmi ismli qizni eslab xatto uni qumsab ko‘z yoshlari bilan faryodlari, fig‘onlari ikki karra oshib ham turardi.

“ Keyingi baytlar og‘ir bir foji’ani tasvir qildilar: oylar yillar yig‘lagan, hasratidan hushsiz yiqilgan baxtsiz bir qizning jon-so‘z faryodini gavalantirib ko‘rsatdilar. Bu o‘runda sho‘x kuy lobargina qilib bir hasratka tarjimonliq etdi. Yuqoridan boshlab o‘ynoqi ruhda kuylab kelgan qizlar va doim nozu karashmada bo‘lg‘an o‘rtadag‘i o‘yunchi ham bundagi og‘ir ma‘noni o‘zicha olishqa tirishdilar...

Oy-u yillar yig‘lag‘an, bag‘ri har dam tig‘lag‘an,

Hasratidan big‘lag‘an, baxtsiz bir qiz Nazmidir!

Baxtsiz bir qiz Nazmidir!

Ushbu satrlardan bu qizlar baxtsiz Nazmining holiga achinib yig‘layotgandek, insoniylik hislatlari mavj urganligidan deb ham o‘ylash mumkin. Ammo inson o‘z kelajagini oz bo‘lsada tahmin qilsagina yashashdan umidini uzmasligi mumkin. Ko‘rinadiki, xon bu qizlarning kelajak hayotlariga ham bolta urganligini payqash mumkin.

“Qirq qizlar” fasli aslida sho‘x hazillar tasviri bilan boshlanadi. Ammo o‘sha hazillar ostida nimalar borligini ishimizni boshida berishni joiz topdik.

Bu fasl dastlab hovlining nomi, unda yashovchilarning kasb-korlari, kanizlarning umumiy soni haqidagi ma‘lumotlar bilan boshlanadi:

“Gulshanlar kirgan xavli «Qirq qizlar» deb atalar edi. Bunda xonning ko‘ngil ochishiga xizmat qilg‘uchi «Qirq qizlar» turar edilar. Bu havli undagi o‘yunchi, sozanda va navozanda hofizlarning sonidan olib «qirq qizlar» atalg‘an edi.

Xudoyorning haram kanizlari soni bir yuz elliy besh nafar bo‘lib, bulardan o‘n to‘rt nafar oq saroyda, sakkiz nafar O‘rmonbekka qarag‘uchi, o‘n nafar doylar

huzurida, yigirma besh nafar shu «qirq qizlar»da va qolgʻanlari har qaysi xonimoyimlarning xizmatida edilar”.

Koʻrinadiki, kanizlar uchun qilingan shuncha shart –sharoitlar ularga oʻzlarining oddiy gʻaribona kulbasidagidek sharoitlar roxatini bera olmas edi. Negaki, ular tutqin, ammo kimning qoʻlida? kuyovinimi yoki dushmanini, fikrimizcha eng ogʻriqli nuqta ham mana shu savolga javob topish. Bu faslda deyarli Gulshanning kelishidan qizlarning shoʻx savollaridan kitobxon bu faslda maroq bilan hazil eshitar ekanmiz deb ham oʻylab qoʻyadi:

“ Havli yuzida toʻp (koptok) oʻynagʻuchi «qirq qizlar»dan yeti-sakkizi Gulshan oldigʻa yugurdilar.

-Esonmisiz!

-Yelib yugurib hormang!

-Eringiz oʻlmadimi!

-Shahar yigitlari omonmi!...

Ushbu savollarning oʻziyoq, qizlarning naqadar hajvga oʻch boʻlib qolganliklarini, oʻzlaridan katta bilan ham shunday hazillasha olishlarini oʻzi ularning hayotidan juda baxtiyordek tasavvur paydo qilishga undaydi. Ammo bora-bora bu hazillar shunchalik zil boʻlib ketadiki, bunga ishonishni ham bilmay qolasan. Axir inson oʻz ichki figʻonlarini yutib – yutib albatta bir kun ado boʻlishini, bu baxti qarolar ham bilgan boʻlsa ajabmas, negaki ularning oralarida katta yoshlilari ham bor edi. Biroq bu faslda Gulshan ular uchun oz boʻlsada erkaliklarini koʻtaradigan kishisidek tasvir qilinadi. Gulshan ular bilan koptoʻk ham oʻynay ketadi, eshak mindiga ham aralashib ketaveradi. Aslida uning oʻzi ham goʻyo gaʻm-hasratlarini koʻptokka qoʻshib tepib-tepib xumordan chiqqan. Axir bu qizlarning bu yerga kelishida birinchi aybdor Gulshanning oʻzi boʻladi. Shu sabab, Gulshan qizlar uni hazillashib ne koʻyga solsalar ham chidashga ozʻini-oʻzi mahkum qilgan edi. Fasldagi dialoglar asosan uchta joyda kelgan boʻlib ularning hammasi hazilga yoʻgʻrilgan. Biroq barcha hazilomuz tasvirlarga, Gulshanning qizlar bilan hazillariga Nazmidan keltirilgan ikki bayt yakun yasaydi, keyin hamma qizlar oʻz yotish joyiga keta boshlaydilar.

Bu tasvir faslning oxirgi koʻrinishi boʻlgani bilan adib oʻsha zamonning nodir qizlari haramda ado boʻlayotganini, qolaversa, hozirda ozodlikda yurgan Raʼnoga ham urgʻu berayotgandek. Adib ushbu bobdagi personajlarning tabiatini, ruhiyatini hamda dard-faryodlarini hazil-mutoyiba, oʻyin-kulguga oʻragan holda ochib bergan.

Biroq, asarni o‘qish chog‘ida hazil bo‘lib tuyulgan tasvirlarning zamirida jiddiy ziddiyatlarga boy insoniy xarakterlar olami va shavqatsiz haqiqat yotadi.

Research Science and
Innovation House

